

DIN ZILE DE DETENȚIE ÎNSEMNĂRILE LUI ELIE DĂIANU DIN ANII 1917-1918¹

Valentin ORGA

Trecerea anilor scoate la lumină, uneori prin eforturi târzii, personaje și fapte peste care tocmai această trecere a vremii a așternut uitarea. Chiar dacă actorii istoriei nu sunt întru-totul uitați, faptele lor sunt adesea supuse legilor memoriei colective, fiind minimalizate, distorsionate, reinterpretate etc. Redefinirea, reinterpretarea trecutului a făcut ca multe dintre personajele ce și-au jucat rolul, mai mult sau mai puțin important, să-și câștige sau să-și piardă valoarea.

Un astfel de personaj, la prima vedere uitat, dar rămas, totuși, în unghere ale memoriei, a fost și Elie Dăianu. El a pătruns în istorie, ca un slujitor al poporului său, prin cuvântul vorbit – în calitate de preot, și prin cel scris – fiind gazetar militant.

Starea românilor din Transilvania la sfârșitul de secol al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea a redefinit în mare măsură statutul și rolul preotului în comunitate. Lupta națională pentru drepturi și libertăți de până la 1918 a făcut din preoții micilor comunități românești, în aceeași măsură, lideri spirituali și politici. Acest rol și l-a asumat și Dăianu, situația perpetuându-se și după 1918.

Elie Dăianu s-a născut în satul Cut², comitatul Alba Inferioară, la 9 martie 1868, în familia lui Iosif și Maria Dăianu. A urmat cursurile liceului de stat din Sibiu³ și cele ale Gimnaziului superior din Oradea Mare. După absolvire se înscrie la Universitatea Regală Maghiară din Budapesta, Facultatea de Teologie (1888-1892). În paralel, urmează și cursurile Facultății de Litere a aceleiași Universități. Se înscrie pentru o perioadă și la Universitatea din Graz, unde audiază cursurile renumitului romanist Carol Schuchard. De asemenea, este interesat și de cursurile de sociologie sau de cele de arheologie și epigrafie (ultimele urmate la Cluj).

Ca orice tânăr licențiat, își pregătește și susține doctoratul în litere la Budapesta, în specialitatea filologie romanică-germanică, cu teza "*Vocalis nasalis în limba română*".

Interesul său pentru literatură este trădat și de colaborările sale timpurii, de pe băncile gimnaziului, la presa românească a acelor vremuri. Debutul jurnalistic începe timpuriu, publicând în "*Familia*" lui Iosif Vulcan (1887); va continua prin colaborări la "*Tribuna*", iar mai apoi la "*Dreptatea*" în anii studenției. Pe lângă creațiile literare proprii sau creațiile folclorice culese din locurile natale, tânărul Dăianu a devenit un important corespondent la aceste ziare. El trimitea nu doar informații despre viața studenților sau a tineretului din Budapesta, ci și știri și articole politice și culturale. După înființarea serviciului telefonic al ziarului "*Dreptatea*"⁴, devine un element de bază al redacției prin colaborările sale.

Asemenea colegilor săi, Dăianu se implică în viața comunității studenților români, ce se desfășoară în jurul Societății de lectură "Petru Maior". Activitatea desfășurată de studenții români din capitala maghiară are, pe lângă latura culturală, și o latură politică, chiar dacă acest gen de acte le sunt interzise în formă organizată.⁵

Aflat la Budapesta în calitate de doctorand, în anul 1893, Dăianu este ales președinte al Societății "Petru Maior", alături de Iuliu Maniu (vice-președinte), Aurel Vlad, Octavian Beju, Octavian Vassu, Axente Banciu

¹ Acest studiu a fost redactat înainte de apariția celor două volume din Însemnări. Tipărirea sa ulterioară ne-a permis să facem trimiteri la textele tipărite și nu la dosarele din fondul arhivistic.

² Azi în județul Alba.

³ Valeriu Braniște, în însemnările sale îl amintește pe fiul de țăran, Elie Dăianu, care nu și-a părăsit portul până în clasa a VII-a gimnazială. Vezi V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p.15.

⁴ V. Braniște, *op.cit.*, p.228.

⁵ Vezi *Almanahul Societății de lectură "Petru Maior"*, Budapesta 1901.

ș.a.⁶ Iuliu Maniu adusese cu el, cum afirma E. Dăianu, "o parte din spiritul bun ce domina la tinerimea din Viena, spirit moștenit tot de pe timpul când A.C. Popovici era acolo".⁷

Cel mai important moment al implicării politice a studențimii a fost procesul Memorandului. Implicați, încă, în organizarea acțiunilor de la Viena, prilejuate de sosirea delegației memorandiste în 1892, tinerii români devin, cu ocazia procesului, principalul canal mobilizator - în condițiile în care autoritățile supravegheau liderii politici și spirituali - factorul esențial al mobilizării opiniei publice românești. Prin demersurile lor, prin relațiile existente între centrele universitare europene, ei au făcut cunoscute abuzurile autorităților de la Budapesta, îndreptate, în special, împotriva naționalităților nemaghiare din Ungaria.

În primăvara anului 1894, studenții au intrat în "fierbere" pe măsură ce se apropia procesul *Memorandului*. Cei din Viena comunică hotărârile lor în problema atitudinii de urmat cu această ocazie: studenții români de la toate universitățile să fie prezenți în număr mare la Cluj, să se dea, cu câteva zile înainte de dezbaterile procesului, câte un manifest, o proclamație din partea fiecărei universități, în care să se protesteze energic, și toate acestea să fie traduse în limbile franceză și germană. În vederea participării masive de la Cluj, reprezentanții studenților hotărâsc să se facă propagandă intensă. Proiectul de manifest prezentat, *Către poporul român din Ardeal și Țara Ungurească*, este acceptat, urmând să fie tipărit și răspândit. Protestându-se împotriva atitudinii autorităților, în manifest se spunea: "Noi, junimea română ridicăm solemn protest și ne declarăm trup și suflet solidari cu *comitetul național*, în numai înaintea tribunalelor, ci și a întregii lumi civilizate".⁸

Toate inițiativele au fost concretizate și unificate, în 9-10 aprilie 1894, la Sibiu, în cadrul primei ședințe a *Comitetului provizoriu al tinerimii din Ungaria și Transilvania*, alcătuit în acest scop. Au participat reprezentanți ai studențimii din Viena, Budapesta și Sibiu sub președinția lui Elie Dăianu.⁹ În cea dintâi zi a consfăturii, s-au stabilit primele obiective: alcătuirea unui *program de acțiune* în vederea procesului politic al Memorandului, lansarea unei adrese intitulată *Popor român*, care să mobilizeze locuitorii satelor; aprobarea proiectului de apel redactat de Tit Liviu Albini, care se adresa studenților din România, cerându-le să-și manifeste solidaritatea, redactarea unui *Manifest*, marcat cu tricolor și aprobarea tipăririi lui în 3.000 de exemplare. Tinerilor clujeni le revenea sarcina de a organiza un comitet de încartuire a participanților la proces.

Prevederile programului de acțiune au fost succint redactate în adresa *Popor român*, semnată Tinerimea română, iar *Manifestul junimii academice române din Transilvania, Ungaria și Banat pentru comitetul executiv al PNR* exprimă protestul tinerimii academice față de procesul intentat conducătorilor memorandiști.¹⁰

Elie Dăianu și Valeriu Braniște au fost organizatorii și coordonatorii reali ai biroului de presă din timpul procesului,¹¹ ce-și avea sediul la Hotel *Biasini*.

Întorși la vechile preocupări specifice vieții de student, cei care au luat parte la evenimentele din Cluj și-au împărtășit impresiile colegilor lor. Dat fiind verdictul pronunțat în această cauză, studenții trimit telegrame de îmbărbătare acuzaților și apărătorilor. Cea trimisă din Budapesta era semnată printre alții de Elie Dăianu, Axente Banciu, Iuliu Maniu, Aurel Vlad, Victor Onișor, Octavian Vassu.¹²

Pentru atitudinea lor în timpul procesului și, în special, pentru răspândirea celor două manifeste, Ministerul de Interne maghiar a deschis o anchetă în vederea pedepsirii semnatarilor manifestelor. Studenții români de la Universitățile din Budapesta, Viena, Cluj, Graz, Oradea s-au declarat solidari responsabili cu redactarea și răspândirea acestora, publicând în presa vremii: "... *declaram cu toții că acele scrieri sunt ale noastre și le-am făcut în deplină cunoștință că îndeplinim o datorie națională. Simțim și o mândrie deosebită, că poporul nostru a înțeles și ascultat glasul sincer al fiilor săi și a dovedit în ziua de 7 mai și în cele următoare că știe să fie demn și aprig apărător al drepturilor sale [...] și din nou îl asigurăm că și pe viitor vom rămâne credincioși devisei Totul pentru Națiune!*". Declarația era însoțită de 56 de semnături, printre care ale lui Iuliu Maniu, Elie Dăianu, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Elie Cristea.¹³

⁶ BCULB-Cluj, Fond Societatea studențească "Petru Maior", Protocolul conceptelor, 1887-1896, la nr.1/1893: ședința din 15 octombrie.

⁷ Tribuna, XIII, 1896, nr.192 din 1/13 sept.

⁸ E. Glodariu, *Participarea tineretului universitar român din Austro-Ungaria la mișcarea memorandistă*, în ActaMN, 1980, p.317; M.Băltescu, *Contribuții privind lupta național-politică a lui Pompiliu Dan*, în Cumidava, II, 1972.

⁹ E. Glodariu, ActaMN, 1980, p.317.

¹⁰ Pentru program vezi Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente*, p.292-294.

¹¹ V. Braniște, *op.cit.*, p.237.

¹² Vezi Tribuna, XI, 1894, nr.109 din 26 mai/7 iun.

În toamna anului 1894, Elie Dăianu va participa, alături de alți colegi ai săi (Elie Cristea, Iuliu Maniu, Aurel Vlad, Valer Moldovan ș.a.), la Constanța, la Congresul național studentesc.

Elie Dăianu va rămâne, pe parcursul definitivării doctoratului (mai audiază și alte cursuri în paralel), foarte activ în problemele comunității studentești din Budapesta.¹⁴

Activitatea desfășurată în anii studenției l-a impus pe Dăianu atenției liderilor mișcării naționale. Având în vedere și colaborările sale gazetărești (în special, perioada de la *Dreptatea*), Ioan Rațiu îi propune intrarea sa în redacția ziarului oficial al Partidului Național, *Tribuna*, din Sibiu.

Elie Dăianu a fost redactor la *Tribuna* în perioada în care disputa dintre grupările din Partidul Național Român se acutizase.¹⁵ Ziarul sibian avea de făcut față atât atacurilor venite dinspre *Tribuna Poporului*, *Revista Orăștiei*, *Activitatea* și chiar *Gazeta Transilvaniei*, privind problemele organizatorice și de tactică, cât și celor ce-l vizau pe președintele PNR. Nu de puține ori disputele organelor de presă românești au depășit granițele unui discurs decent, ajungându-se la folosirea unui limbaj mai dur. A fost o perioadă nefastă pentru presa politică a acelor ani.

Moartea președintelui Ioan Rațiu și încetarea sprijinului financiar, din România, pentru ziarele oficiale ale Partidului Național Român conduc la dispariția *Tribunei*. Sistarea apariției ziarului îl determină pe Dăianu să părăsească Sibiu¹⁶. Pentru anul școlar 1902-1903 va preda la Preparandia din Blaj.

Elie Dăianu, stabilit în Cluj, este "uns" protopop greco-catolic în 1903. Venirea sa aici a avut un impact hotărâtor asupra vieții sociale și culturale a comunității românești locale. La fel ca alți preoți, ortodocși sau greco-catolici deopotrivă, s-a implicat în demersurile despărțământului local al *Astrei*, pe care împreună cu avocații Amos Frâncu și Aurel Isac l-au revigorat. Adunările generale sau ocazionale ale acestei asociații au vizat atât culturalizarea românilor din ținut, cât și dezvoltarea conștiinței naționale.

Eforturile sale de susținere a idealurilor *Astrei* îi vor aduce alegerea sa, în 1910, ca responsabil al secțiunii științifice-literare a *Asociațiunii*. Din această poziție, Dăianu își intensifică relațiile personale cu Academia Română, contribuind la achiziția unor documente și obiecte de valoare istorică de către forul de la București.

Preocupările culturale îl pun în relații cu mai multe personalități ale acelei perioade: N. Iorga, I.L. Caragiale, George Coșbuc, Titu Maiorescu, Roberto Fava, Tache Ionescu, Ioan Bianu, Ioan Rusu Abrudeanu, Septimiu Albini, Augustin Bunea, Cornel Diaconovici, Silviu Dragomir, G. Bogdan Duică, Miron Cristea ș.a.

Activitatea culturală este întregită de contribuțiile personale în domeniul literar și istoric. A scris zeci de articole și lucrări despre revoluția lui Horia, despre Petru Maior, George Șincai, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Vasile L. Popp, Ștefan Havași-Oășanu, Vasile Lucaciu, Augustin Bunea, Nicolae Vlad, Emma Theodorian, Ștefan L. Roth, despre anul revoluționar 1848, despre poetul Martin Opitz și chiar despre Eminescu. Merită să reținem aici, în special efortul său de a traduce *Supplex Libellus Valachorum*.

Bun cunoscător al mai multor limbi străine, a tradus din maghiară, germană, latină, italiană, editând volume și ținând o serie de conferințe de natură politică sau culturală.¹⁷

Un moment important al activității sale l-a constituit editarea la Cluj a *Răvașului*,¹⁸ începând cu aprilie 1903. Având inițiativa și susținând chiar financiar apariția gazetei, Dăianu a conceput această întreprindere nu doar din interes politic, de angajare în disputa de idei de la începutul veacului al XX-lea, ci și pentru a o pune în slujba intereselor naționale. Peste ani, el avea să mărturisească: "După 6 luni de viață în Cluj și în jurul lui, cunoscând satele care se țineau de protopopia mea, mi-am dat seama că pentru a face ceva trebuie să-mi creez un organ de presă. Căci a predica în Cluj la 100-200 de creștini, sau a propovădui din când în când prin sate la 1.000 de oameni, este ce este, dar nu-i mare lucru. *Verba volant*. Cuvântul sună și răsună; prinde și nu prinde. Dar, îmi ziceam, o foaie tipărită, care poate trece din mână în mână, într-o zi de sărbătoare, poate opera deodată în fiecare

¹³ *Gazeta Transilvaniei*, 1894, nr.135 din 19 iun./1 iul; Vezi textul reproduș și la V. Orga, *Aurel Vlad student la Budapesta*, în *Sargeția*, XXVII, 1997-1998, p.182.

¹⁴ Vezi V. Orga, *op.cit.*, p.30-31.

¹⁵ Vezi L. Botezan, N. Cordoș, *Încercări de revitalizare a activității PNR în anul 1899*, I, în *AIAC*, XXI, 1978, p.209-231; II, în *AIAC*, XXII, 1979, p.227-243; L. Boia, *Contribuții privind criza PNR și trecerea de la pasivism la activism (1893-1905)*, în *Studii. Revistă de istorie*, XXIV, 1975, nr.5, p.963-984.

¹⁶ Pentru perioada 1900-1902 a predat și la liceul din Sibiu (lb. germană și română).

¹⁷ Gh. Naghi, *Din însemnările inedite ale dr. Elie Dăianu (1917-1918)*, în *Ziridava*, X, 1979, p.1091-1092.

¹⁸ Vezi pe larg: L. Turc, "*Răvașul*" o publicație clujeană de la începutul secolului 1903-1910, în *Philobiblon*, I, 1995, p.209-217.

sat, și nu numai în hotarele micii eparhii protopopești, ci poate în tot Ardealul. Așa mi s-a impus, ca o imperioasă necesitate, scoaterea unei foi românești în Cluj.”¹⁹

În evoluția *Răvașului* se disting două perioade: 1903-1906, având caracterul unei gazete săptămânale, destinată îndeosebi lumii satelor; și 1907-1910, când a apărut în formatul unei reviste pentru cultură.²⁰

Activitatea sa gazetărească a fost impresionantă. Pe lângă *Răvașul*, de-a lungul timpului, a mai fondat publicația *Dezrobirea* și a colaborat la *Universul*, *Adevărul* (București), *Lucașfărul* (Budapesta), *Îndreptarea*, *Convorbiri Literare*, *Albina*, *Păstorul sufletesc*, *Gazeta de Vest*, *Gînd Românesc*, *Foaia Poporului*, *Cuvânt Moldovenesc*, *Transilvania*, *Curentul*, *Tribuna*, *Tribuna literară*, *Solia satelor*, *Timpul*, *Unirea*, *Țara noastră*, *Țara Bârsei*, *Familia*, *Universul literar*, *Boabe de grâu*, *Dacoromania*, *Aurora*, *Societatea de Măine* etc.

Demersul gazetăresc este întregit de o bogată activitate editorialistică, ce s-a bazat pe o întreprindere tipografică, ale cărei baze le pune alături de Petre P. Barițiu (Tipografia Carmen). Cei doi au inițiat o colecție de broșuri, sub tutela *Răvașului*, intitulată *Cărțile săteanului*, ce viza lumea rurală atât prin conținut, cât și ca preț de difuzare.

Contribuția complexă a lui Dăianu nu putea să se manifeste în afara cadrelor mișcării naționale, prin urmare, conotațiile politice erau inerente. Statutul său de preot, discursul ziaristic profesat l-au impus, deopotrivă, și ca om politic. Ideile politice asumate, chiar dacă nu l-au situat în tabăra majorității sau nu au coincis cu cele oficiale ale Partidului Național Român, au vizat aceleași principii și idealuri naționale.

Ca urmare a activității depuse, chiar dacă s-a situat pe poziții moderate, autoritățile l-au perceput ca fiind un element ce merită atenție, neezitând să-l pedepsească.

Considerat o personalitate influentă în comunitatea românească, un factor catalizator, capabil să strângă masele în jurul său, deci reprezentând un potențial pericol în timpul războiului, Elie Dăianu a fost arestat, judecat și închis pentru un an. La ispășirea pedepsei, din aceleași considerente a fost deportat în Șopron, în Ungaria.

Procesul, așa cum s-a desfășurat, lasă impresia unei premeditări din partea autorităților. Aserțiunea se bazează și pe faptul că a fost declanșat la un interval scurt de timp după intrarea Armatei române în Transilvania și a coincis cu o întreagă campanie de procese de trădare intentate unui număr mare de români, cel mai adesea în urma unor denunțuri sau mărturii greu de probat.

Acuzat, chipurile, prin diferite denunțuri stupide, că în reședința protopopială se află un telefon subteran, că în biserică sunt ascunse arme și că este în contact cu armata română prin intermediul curierilor, Elie Dăianu a fost arestat în ziua de 8 noiembrie 1916, la o oră matinală (6.00). Percheziția domiciliară a durat trei zile, recurgându-se la demolări interioare, în căutarea telefonului secret sau a cablurilor subterane.

În procesul care a urmat, capul de acuzare l-a constituit tipărirea poeziei *Rugăciunea Românilor Basarabeni*,²¹ inclusă în broșura *Închinăciunile creștinului – Rugăciune pentru toate lipsele creștinilor de legea românească*. Chiar dacă mai văzuse lumina tiparului și înainte, poezia a reținut atenția autorităților abia în 1916, după două ediții ale broșurii menționate, cu toate că avea titlul schimbat de această dată. La proces au fost aduse și mărturiile a doi dintre colaboratorii săi: Petre P. Barițiu și Ioan Lucaciu. Judecătorii au folosit depozițiile acestora, pentru a demonstra că poezia făcea referiri la basarabeni, ca frați ai românilor, și “agită” în vederea unirii acestora, și că, de fapt, poezia este cea publicată anterior. Autorul lor preciza că unirea trebuia realizată sub autoritatea Vienei și nu altfel. În cele din urmă, Dăianu a fost condamnat la un an închisoare.²²

Chiar dacă nu a împărțit soarta unui deținut de rând, Dăianu a cunoscut suferința, îndeosebi cea morală, psihică creată de statutul de deținut (i se interzice purtarea hainei preoțești), de faptul că afară i-au rămas copiii orfani, precum și cele două gospodării (Cluj și Chișfalău), dezamăgirile vis-à-vis de unii prieteni și superiori etc. Multele probleme ce-l frământă le regăsim în paginile în care, în singurătate, s-a confesat.

Deși a făcut demersuri pentru obținerea grațierii prin cei doi copii ai săi ori a cerut întreruperea pedepsei, răspunsul a fost mereu unul negativ.

¹⁹ E. Dăianu, *Presa românească din Cluj înainte de unirea neamului*, în Almanahul presei române din Ardeal și Banat, pe anul 1928, Cluj, 1929, p.57.

²⁰ L. Turc, *op.cit.*, p.212.

²¹ Poezia a fost scrisă în 1912, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la răpirea Moldovei de peste Prut, de către Rusia.

²² Arhivele Naționale – Cluj Napoca, Fond Elie Dăianu, dosar 4; Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru reîntregirea neamului (1916-1919)*, Cluj, 1925 p.81-84; M. Păcuraru, *Politica statului ungar față de biserica românească în perioada dualismului. 1867-1918*, p.192.

Ajuns în Șopron, șeful internațiilor îi destinase ca domiciliu un sat din comitatul Șopron și numai după multe stăruințe și în urma unor intervenții i s-a permis să rămână în oraș. Aici, în oraș, la cafeneaua *Pannonia*, se întâlneau mai mulți români, inclusiv cei din satele din împrejurimi, susținându-se reciproc.

La fel ca în anul 1917, când rămăsese vacant scaunul de episcop al Gherlei, Elie Dăianu și unii apropiați sperau într-o numire a sa la această demnitate; și cu această ocazie au fost voci care avansau numele său, ca posibil candidat. Chiar dacă își dorea și se simțea onorat, în același timp, pentru această înaltă poziție, Dăianu a considerat însă că e mai bine să refuze candidatura, invocând "considerații superioare". El îl propune pe episcopul de Oradea, Demetriu Radu, dată fiind vârsta sa și autoritatea de care se bucura.

Exilul său la Șopron se sfârșește odată cu declanșarea revoluției maghiare.

Revenit acasă, Dăianu ia parte la evenimentele revoluționare aflate în desfășurare. Amos Frâncu, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, a luat inițiativa de a organiza politic și administrativ Clujul în perioada tulbură a acelor zile, înființând Senatul Național Român din Ardeal. Chiar dacă a avut legături și a influențat activitatea de organizare în unele localități ale comitatelor vecine, Senatul n-a avut puterea Consiliului Național Român Central, devenind în scurt timp o structură ce dubla eforturile de organizare a forului de la Arad. Mai mult, între reprezentanții celor două organisme intervin chiar divergențe.²³

***

După intrarea în război a României, dar mai cu seamă ca urmare a campaniei Armatei Române în Transilvania, măsurile îndreptate împotriva românilor în general sunt mai aspre. Preoți și dascăli români sunt arestați, în procesuați și închiși sub diferite acuze; alții care avuseseră activitate politică sau culturală au fost internați, cu deosebire la Veperd sau Șopron (localități în apropierea graniței dintre Ungaria și Austria). Orice persoană ce avea o cât de mică influență între români trebuia izolată. Uneori cei ce aveau de suportat un astfel de regim erau intrigați, neconsiderându-se atât de importanți pe câtă "atenție" li se arată. Așa de pildă, preotul Septimiu Popa nota: "N-am făcut cauzei naționale românești vreun serviciu atât de special, încât să merit marea cinste a arestării. Această arestare a fost efectul spaimii ce cuprinsese pe dușmanii noștri seculari..."²⁴ Alături de cei ce într-un fel sau altul reprezentau pentru români elita, urbană sau rurală, un număr mare de țărani, de oameni simpli au fost închiși pe diferite motive după campania României în Transilvania.

Printre cei care au avut parte de o atenție deosebită din partea autorităților maghiare a fost și preotul greco-catolic Elie Dăianu. Activitatea sa de până la începutul războiului a fost în măsură să-l impună ca un real pericol pentru siguranța statului.²⁵ Astfel, lui i s-a înscenat un proces în urma căruia a fost închis pe un an în temniță la Cluj. După ispășirea pedepsei, asemeni altor lideri de opinie, a fost deportat la Sopron.

Dăianu și-a păstrat și în închisoare, și nu i-a fost greu de loc, obiceiul de a ține "un ziar" (jurnal), consemnând aspecte ale activității sale, gânduri, notițe și aprecieri literare, traduceri, păreri politice asupra evenimentelor în desfășurare etc. Pe lângă concepția sa despre viață sau politică, însemnările din închisoare ne relevă o lume a detenției, cu dramele ei, cu micile și puținele bucuri, cu prietenii și solidaritățile ce se manifestă, cu gesturile de omenie, creionând profiluri psihologice și comportamentale a unor oameni în situație de criză. Cel mai important, însemnările ne deschid o perspectivă asupra personalității lui Dăianu.

În acest studiu încercăm să refacem doar imaginea unei închisori, "populată" în majoritate de români, așa cum este văzută de Elie Dăianu.

Jurnalul, notat pe caiete de diferite dimensiuni, era trimis acasă prin fiica sa Lucia. Existența, ca și cuprinsul acestuia nu prezentau secrete pentru membrii familiei, care lecturau însemnările preotului deținut. Cu toate că își făcea notițele zilnic, uneori în prezența colegilor de celulă pe care i-a avut de-a lungul timpului, această preocupare a fost ținută în secret. Iată cum existența jurnalului putea fi deconspirată în cadrul unei vizite: "- Vai, Ilie baci, știi cum ne amuzăm de plăcut cetind jurnalul Domniei Tale...! Ieri...?!? Ieri, toată dup'-amiaza l-am frunzărit. - Taci, nu vorbi aici de jurnalul meu - zic, șoptindu-i, că ăsta e un secret al meu. - D'apoi, că doar multe jurnale ai Domnia Ta, ce știe de care e vorbă."²⁶

*

Dăianu considera că nu a avut parte de un proces corect, dar a pierdut foarte mult și din cauza lipsei unui avocat bun. Cel care ar fi putut să-l apere de la început - Amos Frâncu, fusese concentrat, iar cel la care apelase

²³ Vezi pe larg: D. Comșa, E. Glodariu, M. Jude, *Clujenii și Marea Unire*, Cluj Napoca, 1998.

²⁴ Septimiu Popa, *Temnițele Clujului. Din însemnările unui popă românesc*, Cluj, 1937, p.3.

²⁵ Vezi în linii mari activitatea în studiul introductiv la volumul I al *Însemnărilor...*

²⁶ E. Dăianu, *Însemnări din închisoare și exil*, I, Cluj-Napoca, 2003, p.258.

în cele din urmă era considerat fie neperformant, fie rău intenționat, căci – nota el – “nici argumentele ce i-le-am dat eu de-a gata în scris nu le-a pus în recurs, deși mi-a promis că le va pune, și m-a ținut în neștiință asupra împrejurării până la ziua pertractării”. Acesta scria cu amărăciune, că nu a avut nici avocat, dar nici “prieteni devotați care să vrea să umble, n-am avut vreo rudenie pricepută care să și știe ce și cum să facă.”²⁷ Acest fapt a împietat asupra deznodământului procesului, dar și asupra condițiilor ulterioare de detenție și de reapelare la foruri superioare ori pentru demersuri de grațiere.

Ajuns în închisoare, una dintre primele temeri ale lui Dăianu a fost aceea că îi va fi interzis să poarte ținuta preoțească, dar se consola cu gândul că va reveni “la portul străvechi al străbunilor iobagi - robi prin naștere și prin chemare”; sau – nota el, consolându-se – “câți călugări cuvioși nu se îmbracă așa, ori și mai rău și mai aspru, voind a fi cu adevărat robii lui Dumnezeu”. În cele din urmă ajunge la concluzia că aceasta “este o ocazie bine venită de a îmbrăca o dată cu adevărat haina umilirii și pocăinței”.²⁸

Dăianu își imagina în primele zile că pe lângă faptul că va îmbrăca “haine aspre de lână de berbec sur amestecat cu păr de capră și de țap”, va fi pus la muncă fizică. “Vei mânca pâinea erariului și vei gusta ciorba din «ciubărul varmeghiei» (...) și va trebui să o răsplătești cu ceva: cu munca ta, cu sudoarea feței tale” – nota retoric acesta, într-un discurs de încurajare a propriului eu. Și cum altfel putea muncii, decât tăind lemne, împreună cu ceilalți robi în curte, închipuindu-se apoi mergând “pe rând pe la domni pe afară” unde va fi vândut cu ziua.²⁹

În dorința păstrării unor condiții cât mai decente, a avut chiar intervenții la procuror pentru a i se permite lampă electrică în celulă. Dar cu ocazia răspunsului acesta i-a comunicat: “Nu se poate! (...) Domnia ta ești rob ca oricare rob. Dacă ne vine sentința Tablei, și-o aplicăm. Până atunci tăcem. Și-mi arată legea - nota Dăianu: că toți trebuie să se îmbrace în aceeași haină, că toți trebuie să aibă ocupație oarecare, că toți trebuie să aibă același cost... Îmi dă a înțelege să nu mai umblu cu gânduri de a face excepție și opoziție, ci să mă supun. (...) Îmi dă a înțelege să nu mai port reverendă, că aceea e haină de distincție, care a trecut!” În cele din urmă asupra veșmântului, ca de altfel și în altele i se face protopopului român compromis.³⁰

În privința lămpii electrice, în prima parte a detenției nu i se permite un asemenea lux în celulă. Ba mai mult, uneori i se dădea de înțeles că regulamentul cerea stingerea oricărei lumini la ora 9.00. În aceste condiții preotul era nevoit să-și facă lecturile la lumina lumânării, însă în ascuns. Uneori era nevoit la economie, căci nu avea siguranța că va putea primi de acasă o nouă sursă de lumină: “Aseară, luând ceai în pat, la 8 ore, mi-am stins și lumina mai curând, căci abia mai aveam 2/3 parte din o lumânare și nu știam că oare mai permite-mi-vor să-mi aducă, după ce lampa electrică nu mi-au permis-o...”³¹

Dăianu face prin avocatul său o cerere către ministrul de justiție pentru a i se permite păstrarea pe mai departe a favorurilor de care beneficiase după întemnițare (acces la ziare și cărți, posibilitatea și condiții de a scrie, hainele preoțești, hrana de acasă etc.).³² La scurt interval după înaintarea acestei cereri, procurorul suprem Sămi îi face o vizită prin care îi aduce la cunoștință că îi permite tot ceea ce a cerut ministrului, chiar și a fuma. La bunăvoința oficialului, preotul român îi mulțumește și îi declară: “plăcerea mea e să cetesc și pasiunea mea e să scriu. Cu asta mi-a trecut vremea foarte bine și mulțumesc lui Dumnezeu, că am avut voie de am tradus un op frumos.” Procurorul îl asigură că: “întrucât ar trebui să-ți împlinești pedeapsa, fii liniștit, că tot posibilul voi face, să nu simți prea mare greutate.”³³

La începutul lunii iunie 1917, la Procuratura Cluj vine un ordin al ministrului de interne pentru oprirea oricărui “favor” față de “robul dr. Dăianu Ilie”. Înștiințat de apropiatul său, deținut și el, Gutmann, amândoi concep în cancelaria închisorii un răspuns de confirmare a aplicării respectivei hotărâri. Interesant că însuși Dăianu transcrie “caligrafic” răspunsul.³⁴ Durerea sa nu se datora faptului că nu mai putea beneficia de masa de acasă, ci pentru că în noile condiții el nu mai putea primi vizite decât o dată pe lună. Era în situația de a nu-și mai putea vedea copiii la fel ca înainte. La intervenția lui Gutmann, procurorul Jeney îi transmite inspectorului

²⁷ Vol.I, p.168. El dă exemplul prestației lui Aurel Isac pentru un alt deținut: Ernszter H. Mai vezi și la p.169.

²⁸ Vol.I, p.8.

²⁹ Vol. I, p.9.

³⁰ Vol. I, p.21.

³¹ Vol I, p.24.

³² Vol. I, p.32.

³³ Vol. I, p.32.

³⁴ Vol. I, p.213.

de la închisoare că i se admite lui Dăianu să primească de două ori pe lună vizita copiilor, sugerând chiar, ca prin avocat, și pe motiv că sunt orfani de mamă, aceștia să-și vadă tatăl în fiecare duminică.³⁵

În primele zile de detenție Dăianu mărturisea, chiar fiicei sale: "Eu sunt uneori fericit cum n-am fost acasă. Aici pot ceti, scrie, lucra ce-mi place. Știi că acasă nu puteam, nu-mi dădeau pace. Apoi, mă preambul regulat, mai regulat decât oricând, dorm bine, sunt mulțămît cu mine, cum n-am fost de mult, de mult. În singurătate așa gânduri frumoase îmi vin, așa idei îmi răsar, de scriu uneori și poezii. (...) Apoi, când mă gândesc că în războiul acesta alții ce au de suferit, chiar preoți, colegi bătrâni, apoi trebuie să mulțumim lui Dumnezeu."³⁶

După o jumătate de an de detenție, Dăianu făcea o remarcă sugestivă pentru ceea ce ajunsese pentru el închisoarea, care "a încetat pentru a mai fi o temniță și a devenit o simplă internare."³⁷ Cu altă ocazie nota: "aerul e curat, răcoros și plăcut. În liniștea ce stăpânește tot jurul, liniște netulburată de nici un zgomot, nici de afară, parcă aș fi la un simplu loc de cură, la vreun Geoagiu, la vreun Sângeorz sau așa ceva."³⁸ În contrast cu aceasta este declarația unui alt român (Russu), care ceruse să plece pe front: "Așa bucuos m-aș duce de aici, măcar să mă și puște..."³⁹

Privitor la soarta celor din jurul său, Dăianu nota referindu-se la motivele ce îi aduseră împreună pe cei mai mulți: "Bieții oameni de omanie..... ei și-o trag."⁴⁰

Preocupările principale ale fiecărui deținut erau de a-și asigura condiții cât mai bune, de a-și face traiul cât mai ușor în detenție. Uneori aceste deziderate și le asumau în grup. Dăianu nota: "Ne-am preumblat, deci, de la 7 jumătate la 8 jumătate, apoi, înainte de 9, fuseserăm sus în cameră unde ne înțelegem cum să facem să trăim mai bine ca până aci." Aceste planuri erau făcute la o cafea, amical, într-o atmosferă ce este caracteristică unui local din centrul Clujului: "Lăsăm fereastra deschisă până jos, bem câte o cafea cu colac..."⁴¹

În privința igienei, Dăianu se bucura de permisiunea de a i se aduce rufe curate de acasă; la fel i se aduceau cele necesare igienei personale. De câte ori dorea, putea să se spele în celulă. Exista și posibilitatea băii complete, pe care însă o ocolise datorită condițiilor de iarnă și a temerii sale de a nu răci. Prima baie a făcut-o în închisoare abia în luna mai: "Ieri [14 mai], la 6, după siestă de un ceas, am luat o baie completă. Prima baie în temniță. Instalațiunile sunt bune. Baia m-a moleșit și m-a iritat mult."⁴²

Dacă solidaritatea etnică putea fi sesizată la nivel individual, Dăianu observa faptul că în cazul evreilor aceasta se manifesta la nivelul comunității. Un rol important în susținerea acesteia l-a avut Gutmann Andor.⁴³

Dacă pentru Dăianu și pentru o parte, redusă ce-i drept, condițiile de detenție erau mai bune, cei mai mulți dintre deținuți își ispășeau din greu "păcatele" săvârșite. Pentru unii chiar, condițiile de detenție erau imposibil de suportat, ceea ce îi determină să apeleze la ultimul și supremul gest: sinuciderea. Dăianu reține un asemenea caz, al lui Farkas Ferencz Pîlu din Cluj, închis pentru furt, care se spânzură cu ajutorul brăcinarului. Era al treilea caz în doar trei luni.⁴⁴ Pe aceeași linie a insuportabilității, completată cu dorul de casă se situau și încercările de evadare. Un astfel de caz este relatat de Dăianu, și a avut ca actori pe trei tineri, care au fost prinși în cele din urmă.⁴⁵ Mai amintim aici altele două consemnate, a unui țigan din Sighișoara, Lung Matei și altul, ce fusese prins la scurtă durată după tentativa sa, pentru care Dăianu oferă și imaginea pedepsei corporale aplicate de paznicii închisorii: "...Dumnezeule, cum l-au mai bătut Olariu și cu Pop, după ce l-au prins în cameră. Zbiera ca fiara și-i curgea sângele pe gură."⁴⁶ A mai încercat să evadeze și Ion Tămaș, aflat la lucru la preotul român din Borhanci, iar la scurt timp Roth George, care lucra în atelierele temniei vecine ca rotar.⁴⁷ Cu

³⁵ Vol. I, p.215-216.

³⁶ Vol. I, 13-14.

³⁷ Vol. I, p.144.

³⁸ Vol. I, p.162.

³⁹ Vol. I, p.161.

⁴⁰ Vol. II, p. 23.

⁴¹ Vol. I, p.213.

⁴² Vol. I, p.170.

⁴³ Vol. I, p.189.

⁴⁴ Vol. I, p.75.

⁴⁵ Vol. I, p.132, p.154.

⁴⁶ Vol. I, p.406.

⁴⁷ Vol. II, p.11, 16.

umor povestește pățania unui gardian, căruia îi fugiseră mai mulți deținuți tineri aflați în pază: "Opt inși erau în curtea direcțiunii financiare la tăiat de lemne. Un străjer era cu ei. Între 3-4 d[upă]-a[miază] unu dintre băieți, un jidan, poate chiar acela care a îndrăznit să vorbească sarzău la preș[edintele] tablei sub pretext de necesitate fizică se duse de la lucru și deodată îl văzură sărind peste un pălan în grădina vecină. Străjerul, un român, gucoiu, ce să facă? Nu putea să fugă după el, că atunci ar fi fugit ceilalți. Se oferiră dintre băieți vreo câțiva, ca să fugă după fugar să-l prindă. Iute 5 inși se aruncară peste pălan, chipu' să-l prindă pe fugar și duși au fost. Într-aceea străjerul a telefonat aici după ajutor. S-a dus unul a căutat încolo-ncoace pe străzile învecinate, firește, fără nici un rezultat. Festa a fost deplin făcută. Mai târziu, pe la 10 seara, după ce și-au făcut cheful, aud că cei 5 inși s-au prezentat în temniță, raportând despre închizițiile lor fără ispravă."⁴⁸

*

În cadrul pedepsei, fiecare deținut era obligat să presteze diferite munci; acestea constau în pregătirea lemnelor pentru iarnă (atât pentru închisoare, cât și pentru alte instituții administrativ-juridice sau particulari), lucrul la câmp, lucrări la diverși înalți funcționari locali, în tipografia orașului (aflată la subsolul închisorii), la bucătăria închisorii etc.

Iată o scenă consemnată de Dăianu, petrecută în curtea închisorii, ai cărei personaje principale erau deținuții ce lucrau la pregătirea lemnelor: "...veneau tinerii cu un car de lemne noduroase, groase. La rudă era studentul din Cârța, Muntean, și sulajetul Bordean, băiat de 16 ani, tot din Cârța și el. Trăgeau ca doi junci tineri în jug. Ruda îi împingea când în dreapta, când în stânga și le tremura mâna cu care căutau să o țină în stăpânirea lor."⁴⁹

Chiar dacă pentru cei mai mulți, munca în tipografie era considerată ca fiind o activitate privilegiată, ea era destul de grea. Ioan Dan, unul dintre puținii deținuți români care ajunsese să lucreze aici, era hotărât să ceară repartizarea sa la lucrul la câmp, fiindu-i tot mai greu să facă față cerințelor din tipografie. Dăianu, care îl ajutase să treacă peste o perioadă mai grea, grevată și de o boală, scria: "Dan Ioan (...) e necăjit, că în tipografie, numai el și Iancu lucră, ceilalți, care se roagă, care cetește, care scrie și care povestesc, numai el lucră. S-a cerut să fie trimis la lucru la câmp."⁵⁰

Totuși, lucrul în tipografie nu este la fel de înjositor ca acela de a tăia lemne sau de a merge la lucrul câmpului. Astfel, Gutmann face uz de influența sa pentru a-l muta pe preotul Vlad din Șelimbăr de la tăiatul lemnelor la tipografie: "Se apropie străjerul și-mi spuse cu bucurie că Florian a spus părintelui Vlad că mâine va merge în tipografie. Mai târziu, aflai de la Gutmann că el i-a făcut observări lui Florian de ce a îmbrăcat în haine de rob pe preot și pentru ce l-a pus la tăiat de lemne."⁵¹

Existau și cazuri în care deținuții se plâneau de tratamentul rău aplicat de cei la care mergeau la lucru și cereau să nu mai fie trimiși.⁵²

Pentru puținele femei aflate în aceeași închisoare cu Dăianu, muncile ce trebuiau prestate sunt mai puțin relevate în însemnări. Am reținut aici doar propunerea pe care soția inspectorului i-o face Mariei Stinghe (fiică și soție de comercianți din Brașov, președintă a Reuniunii femeilor din localitate) de a coase și croi pentru ea. Aceasta refuză propunerea considerându-se jignită.⁵³ Femeile au mai luat parte, doar unele dintre ele, la culesul și despănușatul porumbului.

Închisoarea avea, asemeni oricărei alte închisori, și locuri de reclusiune mai înspăimântătoare: "vestita «cameră obscură» sau «șuticu», cu care se sperie toți cei ce fac neregularități în această casă a neregularităților."⁵⁴ Părintele Cimonea a făcut cunoștință cu aceasta în urma refuzului său de a coborî la lucru în tipografie în afara programului (de 6 ore) stabilit.⁵⁵

Dăianu își ține un calendar strict al zilelor de detenție și pentru cele rămase de ispășit din pedeapsa primită, "calendarul de robie". De altfel, după o anumită perioadă, contorizarea o face și în caietele sale de însemnări fie la sfârșitul notelor la zi, fie la început, odată cu notarea datei.

⁴⁸ Vol. II, p.138.

⁴⁹ Vol. I, p.399; II, p.52.

⁵⁰ Vol. I, p.172.

⁵¹ Vol. I, p.388.

⁵² Vol. II, p.96, 111.

⁵³ Vol. II, p.45.

⁵⁴ Vol. I, p.269.

⁵⁵ Vol. II, p.114.

Însemnările lăsate de Elie Dăianu ne permit și surprinderea raporturilor sale ori ale altor deținuți cu superiorii sau cu gardienii închisorii, relațiile stabilite între deținuți, sau ale acestora cu exteriorul.

O vizită importantă au avut deținuții din partea fișpanului Clujului (acest gen de vizite erau rare). Anunțată, această ocazie i-a pus în alertă pe toți cei din închisoare de la deținuți la gardieni și funcționari. Dăianu nota cu această ocazie: "Ne punem masa și casa în rând, ne uităm în oglindă, ne periem și ne pregătim..." Mai mult, prezența unei astfel de personalități a dat loc la interpretări ce a născut speranțe într-o schimbare a sorții, iar unii se gândesc chiar la intervenția personală la acesta.⁵⁶

În unele situații și unii dintre superiorii închisorii dădeau dovadă de indulgențe față de acei deținuți ce se bucurau de un statut privilegiat. Dăianu a fost și el în repetate rânduri beneficiarul unui asemenea tratament. Un astfel de caz îl reținem aici, din însemnările sale. Aflat în prezența unui vizitator, el este surprins de vizita unui grup de rude, destul de numeros, și care-l pusesese în dificultate: "...ce surprindere neașteptată mi se zugrăvește înaintea ochilor în chilia cealaltă. Apar la orizont nu numai Cica și Bubu, ci și scumpa cumnată Lucreția și nepoata Relly. Pe un moment, se opriră în ușă, neștiind nici ele, nici eu, că oare permis va fi? Dar, apoi domnul inspector făcu un semn să poftescă, și ele erau și mai surprinse, nu numai că așa ușor li se permite, dar că, peste tot, pe mine mă găsesc aici, în cancelaria primă în care intrară."⁵⁷

Pentru atitudinea superiorilor, ce glisează de la superioritatea arogantă la permanenta suspiciunea vis-a-vis de slujbașii români, este relevantă tentativa de corupere înscenată de un inspector și un procuror, mai degrabă într-un demers ce ține de domeniul pariurilor: "domnul inspector și domnul procuror, venind vorba de bătrânul străjer Mărcuș, cinstit credincios al meu, au prins rămășag asupra lui, că nu se poate corupe. Inspectorul zicea că da, se poate, procurorul, ba! S-a făcut o probă. După înțelegerea avută înainte cu domnul inspector, domnul Révész a pus o hârtie albă într-o cuvertă, a adresat-o soției sale, și pe lângă ea, primise de la domnul inspector, luase o hârtie de 10 cor. Se adresase, deci (...) către Mărcuș: *Baciule, uite eu vreau să cer ceva de la soția mea să-mi trimiță și n-aș vrea să mai treacă prin cenzură. Fii bun, aruncă scrisoarea asta într-o cutie afară... I-o dă cu asta și-i pune lângă ea și bancnota. Și asta?* Întrebă bătrânul Mărcuș despre bani. *Asta-i pentru bunătatea dumitale... Și se despart frumos. Dar Mărcuș se duce direct la inspector și-i pune și scrisoarea și bancnota pe masă zicând: Domnu' acela mărioc, pe care l-ai pus în cancelarie a vrut să mă corupă să-i duc eu scrisoare pe ascuns la poștă. Iată, le păun aici...!* Proba a reușit splendid." Ca o concluzie, Dăianu nota: Ce document frapant de fidelitate a slujbașilor români, a căror valoare, în *puncto fidelitatis*, se discută chiar acum!"⁵⁸

Dacă în primele zile paznicii stăteau în încăpere până despachetau hrana primită de acasă, pentru a nu primi materiale ce nu erau permise (anumite cărți, ziare etc.) sau arme, cu timpul aceștia deveniseră mai puțin vigilenți, mai degrabă dintr-un anume respect pentru persoana preotului. "La amiază, când mi-a adus prânzul înlăuntru, a și ieșit. Nu a mai stat șirboc ca în cele zile... (Interesant că, de când sunt osândit, tot ei, pandurii, mi-aduc prânzul în cameră, nu ordinanțul [Friedmann], ca până aci. Azi, însă, n-a mai stat lângă mine, până să scot și să așez vasele."⁵⁹

Existau, firește, antipatii pentru acei supraveghetori care își exercitau cu anume sârg prerogativele. Așa de pildă, după o cină foarte bogată, Dăianu surprindea momentul "descoperirii" lor de către șeful gărzilor de servici: "Venii către sfârșit și strajameșterul Lörincz, să vadă «banchetul» cinstiților «criminali». Și de ce să ascundem mâța-n sac? Ne-am răzbunat o dată amarnic asupra lui pentru gesturile de poruncitor cu care ne stăpânește, că, poftindu-ne poftă bună la cină, nu l-am invitat să poftescă cu noi, cum e obiceiul la români în viața lor liberă și nefalsificată. Și-a lins deci degetele văzând cârnații fripți..."⁶⁰ În opoziție este prezentat un alt caz, al lui Krisztai, gardian mai apropiat și mai îngăduitor, pe care Dăianu și Gutmann îl invită la masă într-una din seri.⁶¹

Uneori Dăianu, ca și ceilalți apropiați ai săi, "canceliști", constatau că "parcă s-ar înteeți para haiducilor. Azi - nota preotul român - bătrânul Sângeorzan și-a luat îndrăzneala de a admonesta pe domni când se preumblau după-amiază că «prea tare povestesc», ceea ce e *trabaly talansag!*"⁶²

⁵⁶ Vol. II, p.28

⁵⁷ Vol. I, p.258.

⁵⁸ Vol. I, p.279. Problema fidelității era probată în raport cu discuțiile din plan politic în care guvernanții, și nu numai, îi acuzau pe români de infidelitate.

⁵⁹ Vol. I, p.14.

⁶⁰ Vol. I, p.31.

⁶¹ Vol. II, p.57.

Cu altă ocazie, "pandurii" ce trebuiau să-i supravegheze în timpul vizitelor sau în timp ce-și primeau pachetele sau hrana aveau de suferit pentru îngăduința de care dădeau dovadă: "când sosii la cancelarie la 8 ore, soru-mea biata era tocmai la ușă cu corfa ei binevenită. Pandurul o luă tocmai în seamă. Intrai, deschideți cu ușa deschisă și, în timpul acela, schimbarăm câteva priviri vesele, frățești, și îi făcui semne de salutare, la care ea răspunse cu un gest din mână. (...) Curând, însă, auzirăm exploziunea din camera noastră: panduru fu citat la inspectorul și suduit grozav, că de ce permite astfel de comunicații nepermise. Adică, tocmai în clipa plăcutei salutări de despărțire, inspectorul se nimeri, tot coincidentă, să iasă din biroul său și să observe această idilă de frate și soră, acolo unde nu este frate, ci numai rob."⁶³

Interogat de procurorul Sămi, într-un moment când îl asigură de păstrarea unor libertăți și privilegii în închisoare, asupra relațiilor cu "părcălabii" închisorii, Dăianu evită diplomatic un răspuns concret. El afirma că nu are plângeri împotriva lor, acordându-le circumstanțe atenuante prin slujba ce o deservesc, apreciind că aceștia îl tratează cu "respectul și cinstea cuvenită". Întrebat asupra comportamentului lor față de ceilalți deținuți, preotul român recunoștea că: "apoi e greu, Ilustrisime, să mă pronunț, căci e drept că aud adese conflicte, bătăi, sudălmi urâte, dar de aici din chilie eu nu pot ști cine le provoacă, cine e de vină." Investigațiile procurorului sunt argumentate de numeroase plângeri anonime că deținuții sunt brutalizați. Faptul că venind personal să afle din gura deținuților asemenea plângeri și că demersurile sale rămân fără răspuns, este lămurit de către Dăianu: "e de înțeles, Ilustrisime. Căci Ilustritatea Ta te duci, dar păzitorii rămân aici, și robii pe mâna lor."⁶⁴

Iată cum era descrisă o scenă văzută în timpul plimbării: "Se uitau bieții [deținuții-n.n.] la mine ca [și] căprioarele domestice când apare vreo figură străină în raionul lor. Se uitau uimiți, dar nu se opreau de la lucru, ci parcă și mai iute mânau firezele, pentru că doi jandarmi bătrâni, dar aspri, stăteau pânditori asupra lor, cu câte o japă în mână, gata să dea în oricine și-ar deschide gura la poveste, ori și-ar opri mâinile la odihnă."⁶⁵ Sau o alta, la a cărei provocare contribuise fără intenție: "... ies la plimbare cu două bucăți de pâine în buzunar (...) veni Bălint Lajos și se rugă de un pic de pâine. Îi dau, dar abia o apucă în mână și la spatele lui e Fojtos, cu gură mare, că de ce nu stă la lucru. Și-l încinge de două ori peste spate cu bețigașul. Săracul și-a plătit scump pâinea cea dintâi primită de la mine. În curând apoi și dispăru din curte, se vede că l-au trimis în celulă. (...) Mai târziu, veni și Gutmann și-mi spuse că Fojtos s-a plâns lui Florian că eu atrag muncitorii de la lucru cu aceea că le dau pâine. Florian s-a jenat să-mi zică ceva, dar l-a rugat pe Gutmann să mă facă atent să mă feresc de Fojtos."⁶⁶

Uneori cei însărcinați cu paza deținuților închideau ochii la diverse încălcări ale regulamentului. Așa de pildă, la o percheziție inopinantă efectuată de procurorul Jeney au fost descoperit un număr mare de țigări într-o celulă. Un paznic îi confirmase situația lui Dăianu: "Acuma-i prinde că tot fumează cu toții; eu știu cum vin țigaretile la ei. Tot printr-un pandur."⁶⁷

Erau cazuri în care gardienii preluau vești de la cunoscuți sau rude și le comunicau deținuților: "îmi vine cina caldă de acasă și e îndulcită încă și cu vestea ce mi-o comunică streajameșterul, că fiul meu iubit a făcut examenul de maturitate cu succes foarte bun".⁶⁸

La intervenția sa pentru unele mici libertăți, procurorul Jeney, după ce îi sugerează ceea ce ar trebui să respecte ca deținut, îi lasă de înțeles că unele chestiuni rămân așa cum și le dorește el (mâncarea de acasă, păstrarea reverendei, accesul la presă), ba mai mult îl sfătuiește să facă cerere de grațiere în numele copiilor.⁶⁹

Măsurile sunt uneori drastice. Așa de pildă, depistați în urma unei percheziții că dețin și consumă tutun, locuitorii unei celule sunt pedepsiți: unora li se interzice ieșirea la plimbare, altora li se interzice primirea mesei de acasă.⁷⁰

*

⁶² Vol. I, p.166.

⁶³ Vol. I, p.97.

⁶⁴ Vol. I, p.33.

⁶⁵ Vol. I, p.48.

⁶⁶ Vol. I, p.353; vezi alt caz al cărui protagonist era același gardian la II, p.81.

⁶⁷ Vol. I, p.201-202.

⁶⁸ Vol. I, p.208.

⁶⁹ Vol. I, p.21. Pentru cererea de grațiere făcută de copiii săi, vezi I, p.227-228.

⁷⁰ Vol. I, p.202, 207.

Întâlnirile, mai mult sau mai puțin oficiale, cu cei care îl judecaseră nu sunt deloc plăcute pentru Dăianu. O întâlnire fortuită cu judele de tablă Budowszky, care fusese între judecătorii săi, îi stârni reacții dintre cele mai aspre: "Om dosnic mi se pare și comun. Nu se uită deschis în fața omului, ci numai cu coada ochiului. Se vede, că caută după lemne de tăiat, ce va fi adus. M-a văzut bine și l-am văzut și eu (...) când a intrat, dar nu l-am salutat. După aceea, preumblându-mă în jur de -5 ori, până a stat în curte m-am făcut că nu-l observ, ca să nu-l salut. Mi se părea că-l jenează întâlnirea aceasta nevrută, dar n-are ce face. Atunci am observat că domniile aceștia au reușit să-mi picure în suflet ce nu aveam înainte: ură și indispoziție. Nu vreau să-i mai văd și nu pot să-i mai privesc, de drepti și corecți ce s-au dovedit."⁷¹

*

Raporturile lui Dăianu cu ceilalți deținuți din penitenciarul din Cluj se petrec pe două nivele: primul vizează relațiile cu cei ce beneficiau de un regim special și care își desfășurau activitățile în cancelaria închisorii; al doilea nivel încadrează raporturile cu restul deținuților care sunt derulate din prisma preotului și a misiunii sale, fiind persoana ce trebuie să aibă grijă (materială și morală) de cei ce, implicit, și-i-a asumat ca pseudo-enoriași. În acest din urmă caz el se considera un norocos, dat fiind statutul său în închisoare, și își asuma misiunea de a-i ajuta pe orice cale pe toți deținuții români (și nu numai) indiferent de confesiunea căreia îi aparțineau. Ajutorul era furnizat pe diferite căi: împărțea din mâncarea venită de acasă, sau după caz și posibilități, cu pâine, prescură etc. Interesant și demn de reținut este faptul că din inițiativă proprie, dar și la solicitarea unor deținuți, de a primi cărți de rugăciuni, Dăianu solicită procurorului Jeney să i se permită să primească de acasă aceste broșuri religioase.⁷²

Repartizat să presteze activități la cancelaria închisorii, Dăianu intră într-un cerc format din Andor Gutmann, Constantin Popa, învățătorul Bedelean. Între aceștia se stabilesc relații de amicitie și de bună conviețuire.

Lucrând în cancelarie, Dăianu nu numai că îndeplinea sarcinile unui funcționar, dar beneficia și o îmbunătățire a situației sale: "O lună⁷³ de când mi s-a schimbat cuartirul în mai bun și traiul în mai social, intrând în legăturile cancelariei. Petrecând mai mult timp în localul cancelariei, celula se aierisea toată ziua (...) peste zi în localul luminos, larg, petreceam bine în societate, glumind și ascultând glumele lui Dinu. Pot să zic că am râs în această lună mai mult decât în timp de pace, într-un an. Astfel, traiul mi s-a schimbat, de aproape nu mai e de temniță." Acest anturaj avea însă și dezavantaje, după cum mărturisea el însuși, căci pierduse "liniștea singurătății cea rodnică de idei și prielnică ocupațiilor literare". El constata că îi scăzuse și productivitatea literară.⁷⁴

Profitând de munca ce o depunea în cancelarie, Dăianu îi semnaleză lui Gutmann o greșală de calcul la pedeapsa unui deținut român (Lingurar Guțu), și fac "remonstrație" la procuratură pentru a fi corectată inadvertența.⁷⁵

Referindu-se la relațiile dintre deținuții în compania cărora se afla, Dăianu nota: "Distanța socială de afară, aici nu se mai cunoaște; aici toți suntem una: osândiți, ne compătimim și ne ajutăm unii pe alții." Aceasta este valabilă doar în interiorul celor care beneficiază de un regim mai relaxat, în marea lor majoritate evrei; căci, observa însuși Dăianu, cei mai mulți erau evrei și agitatori (românii): "unii pentru exploatare patriotică, alții pentru lipsă de patriotism." Plimbările erau momente în care diferențele sociale și etnice nu se puteau observa. Curtea interioară era asemănată cu o "promenadă" sau cu celebrul "corso", unde elita schimbă "gratulări", glume, își "fac cadouri reciproc, mai ales duminica, când vin pachetele de acasă". "După astfel de *noroace*, bieții robi, când se întâlnesc, își străcoară discret câte un pachet unul altuia: prăjituri, fripturi, poame, țigarete."⁷⁶

Pe lângă mâncare deținuții își mai dăruiesc sau împrumută unii altora cărți, ziare etc. Dăianu primește, de pildă, din partea lui Spitz Tobias, un exemplar din jurnalul de front al lui Ștefan Borbely din Gilău, căzut în Galiția, editat de acesta în tipografia procuraturii.⁷⁷

⁷¹ Vol. I, p.332-333.

⁷² Vol. I, p.15.

⁷³ Nota era din ziua de 31 martie.

⁷⁴ Vol. I, p.98.

⁷⁵ Vol. I, p.161.

⁷⁶ Vol. I, p.50.

⁷⁷ Vol. I, p.51.

Chiar dacă avea un statut mai aparte, Dăianu avea momente în care putea să comunice cu ceilalți deținuți români, beneficiari ai unor condiții mai drastice de detenție. El se străduie să-și facă datoria de preot, binecuvântându-i și încurajându-i. Un loc aparte l-a avut în preocupările sale lotul celor 16 condamnați la moarte din zona Brașovului, pe motiv de spionaj și trădare, printre care Pompiliu Dan, preotul Popoviciu, învățătorul Hamzea, dr.Zaharia Muntean ș.a.⁷⁸

Apropiindu-se cu diferite ocazii de ceilalți deținuți români, supuși unui tratament mai drastic, Dăianu le asculta povestea vieții lor, a necazurilor sau cauzelor ce îi aduseseră în închisoare. Nu de puține ori, aceste relatări îi ofereau posibile subiecte literare. "m-au ajuns orele 4, ascultând interesanta pățanie a deșteptului băiat, care mi-e acum cu atât mai drag, că e tocmai dintr-un an cu Bubu meu (...) E un capitol foarte interesant din romanul anului trecut: anul înfricoșat - o temă care îmbie. Poate că voi încerca să scriu măcar acest capitol. (...) Firește, idee nu au ei, de ce plăceri literare am gustărit eu în cursul ălor 2 ceasuri [cât a durat discuția]."⁷⁹

Nu în puține rânduri autorul însemnărilor zugrăvește cu talent literar scene din închisoare, redând cu fidelitate o realitate sumbră. El este cel mai adesea înduișat de starea oamenilor ce-și ispășesc, cel mai adesea, "păcate" imaginare. Trecerea de la ținuta de vară la cea de iarnă a deținuților a accentuat nota sumbră a imaginii penitenciarului: "Ieri după-amiază am primit haine de iarnă. Când am ieșit azi dimineață în curte mă surprinse figurile sumbre ale cunoscuților robi, care au o înfățișare mai lugubră, mai jalnică, decât în haine de vară. Coloroa palidă a pânzei de cânepă părea că-i luminează pe oameni. Postavul dur, sur în coloroa naturală a lănei de oaie neagră, și asprimea acestui postav, le dă o înfățișare de urși sălbatici, puși în lanț. Tristă impresie."⁸⁰

Nu de puține ori, Dăianu îi consiliază pe cei mai vulnerabili ce ar trebui să facă pentru a-și găsi dreptatea sau pentru a-și ușura soarta, pe cei care nu cunosc Clujul, le arată la cine să apeleze pentru ajutor, le recomandă medici sau avocați etc.

Dăianu leagă prietenii cu unii dintre deținuți. Relația cea mai apropiată o are cu un deținut evreu, maghiarizat, Gutmann. Cei doi se și mută în aceeași celulă în luna mai 1917, până la eliberarea acestuia.

Cu ocazia plimbărilor pe care are libertatea să le facă în anumite intervale orare ale zilei, Dăianu nu refuză dialogul și cu alte persoane cu vederi diferite de ale sale sau cu statute diferite: "am povestit pe rând - nota el - cu Garay socialistul, cu Varga criminalul și Balogh Kálmán măcelarul, toți unguri de valută. Rând pe rând, toți trei își exprimară temerea, fără să știe unul de altul, că, la urmă, tot «noi» vom fi cei bătuți în război."⁸¹

Însemnările lui Dăianu permit, în același timp, reconstituirea vieții de închisoare și a celorlalți deținuți, profile psihologice ale acelor care nu beneficiază de regim special, în marea lor majoritate români, închiși pentru spionaj, pactizare cu trupele române și alte motive mult mai neînsemnate. Contactul pe care Dăianu îl are cu lumea acestora, comunicarea dintre cele două părți relevă amănunte de pe o plajă vastă, de la motivele mai mult sau mai puțin întemeiate ale detenției lor, lumea satului din care vin, familia căreia îi aparțin, hrana și munca din închisoare, relațiile cu ceilalți deținuți sau cu cei de acasă, durerile, speranțele, modul în care este văzut războiul, nădejdea păcii etc. Ne pare relevantă scurta, dar densa în semnificații scenă descrisă la un moment dat: "În curte dădui o bucată din topșa de aseară lui Ion Gavrilă, bătrân de 70 de ani din Lissa Făgărașului, osândit la 15 ani temniță. Bietul e și ciung la un picior și la o mână. I-au picat degetele prin degerătură contrasă, într-o iarnă, când a trecut cu niște porci din România. Așa de simplu, zâmbitor mi-a răspuns când l-am întreat la cât ești osândit! *Numai la vreo 15 ani!*"⁸²

Soarta, mai mult sau mai puțin vitregă, care îi aduce împreună pe deținuți forjează prietenii și solidarități ce se manifestă în felurite moduri. Dăianu însemna, de exemplu, finalul de detenție al unei femei închisă pentru infidelitate față de statul maghiar împreună cu fiul său aflat la vârsta sugarilor. Eliberată după cca 4 luni de detenție, aceasta se duce la recomandarea preotului român la familia acestuia pentru a înnopta înainte de plecarea spre casă. A doua zi, dimineața, înainte de a porni în călătorie, s-a întors la închisoare pentru a aduce mâncare pentru "cealaltă femeie cu copil mic, ortaca ei de suferințe".⁸³

Ilustrativă pentru relațiile stabilite între deținuți este și situația creată de eliberarea lui Gutmann: "- *No, s-a dus Gutmann!* - zise Gavriș. - *S-a dus, dar vine iară* - zic eu. - *Dar nu ca rob... măcar că domn a fost el și până*

⁷⁸ Vezi pe larg în vol.I, p.4, nota 2.

⁷⁹ Vol. I, p.171.

⁸⁰ Vol. II, p.112.

⁸¹ Vol. I, p267.

⁸² Vol. I, p.328-329.

⁸³ Vol. I, p.285.

*aici, nu rob. - S-a dus și domnul Gutmann – zice bucătarul. S-a dus un om bun, singurul care mai ținea parte bieților robi. Și toți rămaseră uimiți de vestea surprinzătoare.*⁸⁴

Relațiile dintre deținuți nu erau întotdeauna dintre cele mai cordiale. Uneori, cei mai slabi de înger erau “abuzati” verbal, amenințați sau luați în răs. Așa era și cazul preotului Cimonea, care își făcuse faima unui om foarte zgârcit, dar și lipsit de simțul umorului. El intrase în vizorul unui grup de deținuți care îl “hărțuiesc” cu diferite ocazii, făcând haz în special de zgârcenia sa. El ajunge chiar la amenințări cu unii dintre “inamici”. Mai mult, după ce un control al procurorului depistase tutun la o celulă, popa Cimonea era bănuit că i-ar fi turnat, pentru a se răzbuna pe glumele zilnice.

Același preot Cimonea devenit coleg de celulă cu câțiva deținuți de credință baptistă ajunge protagonistul unor conflicte verbale. “Se zice că bapțiștii sunt foarte liniștiți în discuție, pe când părintele e iritacios și izbucnește în vorbe grele. Bapțiștii însă îl asaltează cu întrebări și el nu știe răspunde; îl bombardează cu citate și el nu știe apăra. (...) Azi, însă, văzui pe părintele cu colegul său baptist cel mai bătrân, erau una întru a duce lada de gunoi din tipografie (...) și tot împreună duc ciubărul cu apă murdară...”⁸⁵

*

În ce privește accesul vizitatorilor, cel puțin în cazul lui Dăianu și a altor câțiva, era destul de facil.

Cel mai mult, Dăianu a fost vizitat de fiica sa Lucia Monica (Cicuța), care prin prezența ei îi crea o stare aparte. Vizitele acesteia erau, cel mai adesea, prilejuite de asigurarea meselor. Ea îi aducea mâncarea pregătită de acasă. Atunci când străjile erau dintre cele mai indulgente, respectivele momente deveneau scurte vizite în care se schimbau impresii, dar mai ales deținutului i se comunicau informații dintre cele mai diverse de afară, despre familie, gospodărie, despre veștile de la prieteni sau rude etc. Vizitele ce aveau loc în cadru regulamentar ale fiicei sale dura uneori și un ceas, chiar două. Erau zile în care o vedea și de 2-3 ori, cu ocazia servirii mesei.

În cele mai multe cazuri, întâlnirile prilejuite de aducerea mâncării erau, însă, foarte scurte, iar comunicarea se reducea la “gesturi grăitoare” și saluturi. Aceste momente erau exploatate și de alți membri ai familiei. Flica sa era mai mereu însoțită de nepoții săi (Toru, Justina, Samoilă), iar în alte dăți mâncarea era adusă cu rândul de către ceilalți din familie (Nana Sana, cumnata Lucreția). Un moment consemnat de autorul însemnărilor îl redăm și noi aici: “Cina mi-a adus-o Samoilă și fiind în cancelarie a stat acolo înaintea ușii până i-a pus vasele de la amează în coșarcă un pandur. El a folosit ocazia să-mi sărute mâna, iar eu l-am netezit pe obraz, ca să fie grijitor al celor de acasă.”⁸⁶ Altădată, nota, când cina i-a fost adusă de sora lui, “însoțită de prietena sa Ileana lui Todor și au avut noroc, că m-au putut vedea bine, până mi-am despachetat și împachetat vasele.”⁸⁷

Primele întâlniri între tată și fiică au fost dintre cele cu încărcătură dramatică, adevărate scene înduioșătoare: “În primul moment ochii mi s-au umplut de lacrimi și, până nu le-am dat calea în șiroaie, n-am putu vorbi. Dar, har Domnului, a trecut repede criza. Scumpa a promis că va fi tare, numai eu să nu fiu supărat sau bolnav.”⁸⁸

Exista, așa cum mărturisea însuși Dăianu, varianta și mai tragică, în cazul în care ar fi avut parte de o sentință favorabilă, avea să ajungă internat în lagărul de la Șoproon: “Dar, dacă mă absolvau, urma să mă interneze undeva pe la Șoproon. Ei bine! Ce făceam eu așa departe de tine și tu de mine? Ne scriam, dar scrisorile așa greu și nesigur umblă. Apoi, nu ne vedeam. Dar aici mă știți aproape. Vă știu aproape. (...) În fiecare duminică mă puteți cerceta. Cum îmi vine zilnic mâncarea de acasă, pare că vă văd, vă simțesc; mă știți bine că mănânc și mă simțiți lângă voi.”⁸⁹

A mai existat, cel puțin teoretic și varianta - apărută pe timpul detenției - de a fi încorporat. Momentul îi dă serioase griji lui Dăianu: “Aseară, am dormit cu gândul la ziua de azi. Oare de ce mă duc și pe mine la asentare? E numai pentru șablon, ori cu intențiune anume? Si mă vor asenta, ori ba? Mă vor asenta soldat de rând? Dacă vor batjocuri o pot face... Ori mă vor asenta preot militar...? Asta, deși nu-mi pare probabil, să pună preot militar un «agitor» (...) Cu gânduri de acestea am adormit și cu ele m-am trezit, pe la 6¼.”⁹⁰

⁸⁴ Vol. II, p.129.

⁸⁵ Vol. I, p.299.

⁸⁶ Vol. I, p.36.

⁸⁷ Vol. I, p.146.

⁸⁸ Vol. I, p.13.

⁸⁹ Vol. I, p.13.

⁹⁰ Vol. I, p.182, p.186.

Prin fiica sa, cel mai des, dar și prin fiul sau sora sa, Dăianu primește știri de la celelalte rude sau apropiați, care fac demersuri pentru obținerea grațierii sau reducerii pedepsei. Cumnatul său din Chișfalău, de exemplu, face câteva vizite la înalți prelați catolici sau greco-catolici din Blaj și Alba-Iulia, pentru a solicita intervenția lor la forurile administrative și judecătorești.⁹¹ La fel și preotul Mihalca, alături de Mihali au intervenit la autorități pentru eliberarea protopopului Clujului.⁹²

Dintre colaboratorii săi, legătura cea mai frecventă o are cu preotul Simu, cel de-al doilea paroh al Clujului. Acesta îl ține la curent cu problemele din protopopiat, el fiind și cel ce veghează îndeaproape familia și gospodăria superiorului său. Alături de acesta, vizitele curatorului bisericesc Göllner, îl binedispuneau și îi împropăta informațiile din societatea clujeană.

Merită reținută vizita făcută de mai tânărul Zenovie Păclișan, care îl pune la curent cu multe dintre problemele existente la nivelul conducerii Mitropoliei de la Blaj.⁹³ Informații prețioase despre activitatea politică și culturală românească îi aduce și profesorul Alexandru Borza, despre care își dezvăluie deosebita simpatie, conturată încă din vremea în care acesta era elev.⁹⁴

Totuși, vizita cea mai ilustră îi este dat lui Dăianu să o primească din partea lui Episcopului Májláth: "Deodată îl văzui lângă mine, luminos, argintiu la păr, ca un bătrân venerabil. Cum l-am observat imediat lângă mine, am tresărit de bucurie și am sărit de pe scaun..."⁹⁵

Autorul însemnărilor este măgulit, și apreciază ca atare, vizita unui enoriaș, care nu se ferește a-l vizita ori de câte ori i se permite: "Bunul meu Galambos se ține fidel și statornic pe lângă mine, încât nu-și pregetă a se mai prezenta pe la procurori și a le cere voie ca să vadă pe protopopul valah. Îi admir curajul civic și stătornicia în pornirea sa omenească. Altfel, îl aflui îngândurat și plin de îngrijorări pentru iubita sa soție, care trebuie să se supună unei operații la gât."⁹⁶

Erau momente în care vizitele nu erau supravegheate, ori gardianul însărcinat cu aceasta devenea indiferent sau ațipea pur și simplu, dar existau și cazuri în care ele se desfășurau în prezența superiorilor închisorii, a inspectorilor, sau aveau nevoie de aprobarea lor specială. Acestea nu erau legate de anumite persoane, în mod special, ci de prezența respectivilor în instituție sau de zilele când vizitele urmau să aibă loc.

Un alt aspect al relațiilor indirecte cu oamenii din exterior îl reprezintă atitudinea unor apropiați sau cunoscuți, ce altădată pozau în prieteni și sau susținători ai preotului și familiei sale. Unii dintre aceștia ajunseseră să-i ocolească familia sau să refuze susținerea nevinovăției lui Dăianu, fie chiar și în discuții particulare. Deși se distinge nota de amărăciune, acesta vedea și un fapt pozitiv în aceasta, pentru că se aleseseră adevărații prieteni.⁹⁷

Deținuții de rând aveau drept la vizite o dată pe lună, dar se întâmplau cazuri în care cei de acasă veniți aveau ghinionul ca cel căutat să fie la muncă pe câmp; astfel, timpul petrecut împreună se reducea foarte mult. Nu în puține cazuri distanța parcursă de vizitatori nu era deloc de neglijat. Iată un astfel de caz: "Noi prânzirăm și începurăm a ne uita pe fereastră. Cele două femei necăjite stau la postul durerii și așteptării lor. Odată numai aud cum izbucnesc amândouă în plâns cu hohot... apărură sub poartă robii așteptați. În rând cătănesc, cu arșeamele pe umăr, cum veneau de la săpatul șanțului, veneau zdrențoși, oboșiți, flămânzi, stropiți de praf și de tină... În fruntea tristului convoi erau: Nicolae Radu și Visarion Vasile... Se apropiau încet de poartă, lângă care cele două femei se chinuiau de plâns. Se opriră pe un moment. Dar pârçălabul strigă: *Înainte!* Și dispărură în umbra porții (...) Și bietele femei mai așteptară până la 3 după-amiaza ghemuite, mute, chinuite de durere, până ce în sfârșit ajunseră să povestească ceva și cu ai săi..."⁹⁸

*

Dăianu primea sau expedia sporadic scrisori de la/ către diferite persoane, dar cel mai adesea prin intermediari. O parte dintre cunoscuți îi scriau pe adresa de acasă (unii neștiind de reținerea sa), scrisorile primindu-le prin intermediul copiilor. Pentru expedierea corespondenței, în funcție de destinatar, acesta folosea mai multe "canale": prin membri familiei, prin soția lui Gutmann, prin preotul Simu.

⁹¹ Vol. I, p.168.

⁹² Vol. I, p.210.

⁹³ Vol. I, p.104.

⁹⁴ Vol. I, p.357.

⁹⁵ *Vezi pe larg*: I, p.307-309.

⁹⁶ Vol. II, p.120.

⁹⁷ Vol. I, p.169.

⁹⁸ Vol. II, p.29; *Vezi un alt caz* la p.31.

El îi scrie avocatului dr. Leopold Antal, cu ocazia numirii sale în funcția secretar al primăriei orașului, o scrisoare de felicitare.⁹⁹

Cu siguranță că scrisorile erau cenzurate și, deci, nu se puteau comunica celor de afară decât anumite informații; nici numărul scrisorilor nu era nelimitat. Dovadă că o distinsă reprezentantă a elitei feminine românești, din Brașov, dna Săbădeanu încearcă să trimită celor de acasă o scrisoare prin intermediul unui deținut ce tocmai fusese eliberat. Acesta fiind percheziționat i-a fost găsită scrisoarea. Ca urmare, pentru intenția avută ghinionistul mesager a mai fost pedepsit cu încă 20 de zile de arest, iar expeditoarea cu 15 zile carceră.¹⁰⁰

Uneori, profitând de neatenția gardienilor sau de îngăduința acestora, Dăianu folosea telefonul pentru comunicări foarte scurte cu cei de acasă.¹⁰¹

*

Programul orar a fost unul relativ la libera alegere a deținuților, căci deșteptarea era lăsată – în cazul intelectualilor – la voia lor. Astfel, Dăianu se trezea foarte dimineată, la orele 6-7, și mai rar după ora 8. Își servea micul dejun, după care urma plimbarea în curtea interioară.

Firește că existau și zile în care o parte a deținuților întârziu mai mult în pat. Dăianu nota în jurnalul său: "Pe la 10 Gutmann mă cheamă, că așteaptă *kedves lányo*. Credeam că nici nu ies din pat în ziua aceasta..."¹⁰²

Plimbarea de dimineată era făcută uneori spre prânz, cazuri în care încălcau regulamentele și intrau în conflict cu gardienii temători la rândul lor să nu fie pedepsiți: "Am stat mai mult în pat. Abia la 11 și jumătate am ieșit afară la primblare având nițel conflict cu sfătosul Lörincz, care zicea că «acum la 12 ies la primblare, când se încheie?»"¹⁰³

Plimbarea de dimineată avea un efect benefic asupra tonusului deținuților. La început de primăvară Dăianu nota: "Aerul proaspăt, răcoros îmi făcea așa de bine. Și mă gândeam, de aș putea să-mi fac acest nărav de a mă scula mai de dimineată; și aș putea să mi-l fac așa în nărav, încât să nu-l mai părăsesc nici afară, în libertate. Atunci am cu un profit mai mult din întemnițare; și sănătatea, viața mea ar fi cu mult mai bună și mai oțelită."¹⁰⁴

În așteptarea mesei de seară, deținuții "de vază" își făceau plimbarea obișuită. Intervalul orar varia între orele 16 și 18 iarna. Seara, după cină se prelungeau discuțiile, fie în cancelarie în cerc mai larg, fie în celulă cu unul sau doi colegi de suferință. Orele până la care aceste discuții se prelungeau erau foarte aproape de miezul nopții. În cazul acestui gen de întâlniri, dialogurile se purtau în jurul unei căni de ceai sau, mai rar, la un supliment culinar (măcare), un pahar de vin etc.

Plimbarea de după masă îi aducea împreună pe cei mai mulți dintre deținuții cu regim special: "rând pe rând s-a adunat toată compania domnească".¹⁰⁵ Cine făcea parte din această companie domnească? Erau în general cei care și "afară" aveau un anume statut social: intelectuali, proprietari (în special evrei, sași și maghiari). Printre aceștia îi enumerăm pe: Gutmann - comerciant și proprietar de atelier, Adler - proprietar din Reteag, Képes - comerciant de animale, Spitz Tobias - funcționar, Ernster - funcționar la miliție, Strasser - administrator de spital etc. "Când ies la primblare domnii și se întâlnesc, predau și primesc comunicate pentru unii și pentru alții, se complimentează, glumesc, se felicită și-și fac urări, întocmai ca la *corso*, la promenadă."¹⁰⁶

În serile de vară plimbările erau tot mai târzii, datorându-se în special căldurii de peste zi. Căutând răcoarea orelor târzii, deținuții ce lucrau în cancelarie se reculegeau după ceasurile de lucru la actele închisorii.¹⁰⁷

Plimbările în spațiu limitat, îi permit lui Dăianu să prețuiască cu mult mai mult decât până atunci natura, componentele cele mai neînsemnate ale acesteia: de la frumoșii meri în floare până la primele fire de ceapă ieșite din răsăturile grădinarului.¹⁰⁸

⁹⁹ Vol. I, p.109-110.

¹⁰⁰ Vol. I, p.215.

¹⁰¹ Vol. I, p.14; II, p.162.

¹⁰² Vol. I, p.13.

¹⁰³ Vol. I, p.14.

¹⁰⁴ Vol. I, p.78.

¹⁰⁵ Vol. I, p.50.

¹⁰⁶ Vol. I, p.50.

¹⁰⁷ Vol. I, p.289.

¹⁰⁸ Vol. I, p.145.

Deși târziu, după o perioadă mare de timp de când se afla în închisoare, Dăianu a făcut o socoteală a distanței parcurse în timpul plimbărilor.”cărarea ce o fac la preumblare face cam 100 de pași lungimea ei. O întorsură dublă ài pași lini de preumblare a ținut cam 3 minute. De 20 de ori, deci, calc într-o jumătate de ceas, cam 2 km. Cum mă preumblu cam 2-3 ceasuri la zi, calc 8-10-12 km, la fiecare zi. Într-o săptămână, fac drumul până la Chișfalău.”¹⁰⁹

Și mai numeroase erau serile în care Dăianu prefera să fie singur și să-și facă lecturile, din cărțile pe care le primea de acasă sau din ziarele la care avea acces pe diferite căi.

Înainte de culcare Dăianu își făcea rugăciunile “din ceaslov”.

*

Lui Dăianu i se permite, în urma unor demersuri să îi fie servită mâncare preparată acasă. Preotul Simu (al II-lea paroh al Clujului) solicită, pe motiv de boală de stomac, ca superiorului său să i se permită aducerea mâncării de acasă.¹¹⁰ Firește că au fost momente când această permisiune cunoaște și suspendări ale ei.

Iată cum arăta o cină îmbelșugată, ce a avut loc în cancelarie cu participarea tuturor colegilor cu care lucra: “Cina de azi a fost cina porcului, deci mi-am invitat oaspeți întreaga cancelarie. Cum ne-am înțeles, fetița tatei ne-a trimis cârnați și cartaboși fripți și varză acră, ca să ne fie. (...) Masa era să o introducem cu supă de laște, de la amiază rămasă, care o puserăm să reîncâlzească, dar, văzând că se încălzește încet, ne-am schimbat mennu-ul, cu învoirea unanimă a tuturor, lăsând supa pe mâne la ameză. Intinserăm deci masa cu 2 șervete și vreo câteva ziare. Avurăm și talgere, care, de altfel, aici se socotește mai mult decât lux provocator care supără egalitatea. (...) Era unul de supă, foarte scufundos, l-am pus deci înaintea lui Gutmann și a mea; iar cel mic, de prăjituri, l-am pus înaintea celor mai mici. Cratița de mujdei - câte tone și volum - era în mijloc ca un vapor în mijlocul oceanului gata a fi lovit (...) Trecurăm apoi cu atacul sistematic și concentric asupra cârnaților, care s-au dovedit tot așa de coșeri. (...) Urmară apoi, conform mennu-ului, prăjiturile (rămase de la ameză) și câte un măr fiecăruia. Apoi câte un capuciner.”¹¹¹ O altă cină, considerată ca fiind “festivă” avea în mennu: “răcitură de porc de Cut a la Nana Sana; varză umplută de Kolozsvár, ouă fierte de Lupșa, cârnați de post, prăjituri gerbeaud-Adler, struguri înghețați, mere de Reteag, caș de Bistra, vin de Micești, cafea Cuba.”¹¹²

Iată ce îi gătise la un prânz obișnuit sora sa, nana Sana: ciorbă acră cu cap de miel și laște cu brânză și jumere și ștrudel cu brânză. Firesc, acesta îi servește și pe colegii săi, chiar și pe Gutmann: “Am și prânzit ca frații și ca domni...”¹¹³ Un prânz bogat era compus printre altele de “rasol, friptură, cireșe (1 kg e 5 cor)”¹¹⁴

O cină mai modestă și mai sănătoasă deopotrivă i s-a asigurat tot de acasă: “o topșă cât o pălărie de la Cut, în termos, lapte dulce, într-o fîngie lapte covăsât și de-o parte, mămăligă curată. Facem o cină curat ca pe acasă pe la noi: lapte fierbinte cu mămăligă, apoi topșe, în urmă, lapte covăsât cu mămăligă.”¹¹⁵

Apropiați, Dăianu și Gutmann își împart între ei și hrana, sau mănâncă în comun ceea ce primesc de acasă, făcând adevărate festine. Iată ce-i servea Dăianu la o cină prietenului său: “am poftit pe Gutamann de oaspe, cu următorul menuu: șuncă cu ridichi, pui fript în prezli cu salată, brânză cu ceapă, lapte covăsât.”¹¹⁶

Merită să reținem aici și posibilitatea ca unii deținuți să ceară acordarea a unui litru de vin la 3-4 zile. Acesta, deși consiliat în acest sens de către prietenul și tovarășul de suferință Gutmann, nu profită de bunăvoința procurorului Sămi.

Un alt deținut ce beneficia de “cost” din afară, Ernszter, primea masa de la propriul restaurant, situat chiar în centrul Clujului.

Având o mai mare influență la administrația închisorii, Gutmann încearcă să-l susțină pe Dăianu să-și primească “costul” de afară, pe care îl pierduse pentru o scurtă perioadă. Ei fac demersuri la medicul închisorii să-i prescrie ca necesitate o hrană mai bună și mai consistentă decât “costul ordinar al robilor”. Astfel, el trece la un alt regim, special pentru bolnavi.¹¹⁷

¹⁰⁹ Vol. I, p.355.

¹¹⁰ Vol. I, p.21.

¹¹¹ Vol. I, p.30-31.

¹¹² Vol. I, p.49.

¹¹³ Vol. I, p.50.

¹¹⁴ Vol. I, p.258.

¹¹⁵Vol. I, p.139.

¹¹⁶ Vol. I, p.215.

¹¹⁷ Vol. I, p.229.

Pentru ceilalți deținuți, ce nu beneficiau de facilitățile celor de la cancelarie, mâncarea era deopotrivă rea și puțină. Frenca din Brașov are chiar curajul de a se plânge procurorului suprem Sâmi în acest sens. Și mai relevantă este descrierea făcută de Dăianu unei pauze de masă: “Se împărțiră bucatele cele cinstite, pâinea de mălai - și amuțiră toate gurile. Credeam că nu mai sunt organele vorbirii, ci numai ale hrânirii. Se răzlețiră bieții robi, care pe un butuc, care pe asfalt, care pe buturugile mai mari (...) Câte 2-3 lângă-olaltă se pun la odihnă și-și frâng și-și sfarmă sfânta pâine de mălai și o mănâncă uscată, goală, dar cu poftă și cu plăcere de pizmuit. Cum îi văd așa robiți foamei, așa umbriți de gânduri și așa de lăsați odihnii celei dulci după munca cea grea, un sentiment religios mă pătrunde...”¹¹⁸

Este ilustrativ pentru starea de foame în care se aflau deținuții o scenă consemnată de Dăianu: “Bătrânul grădinar aduce două roabe de ceapă, jumătate putredă, încolțită; și-a ales din ea ce a fost mai bun, să o planteze, iar ce a fost de tot rău a aruncat-o în gunoi. Când au venit muncitorii, după-amiază și au văzut-o acolo aruncată, oricât era de neagră și putredă, s-au aruncat asupra gunoiului 5-6-7 inși și scoceoreau ceapa și mâncau. Cu toate că pârcălabii s-au aruncat asupra lor, să-i împiedece, totuși cu greu i-au putut desface de a lua din ceapa aceea murdară și putredă...”¹¹⁹ O altă scenă este aceea în care bucătarul aruncă resturile de dovleci folosiți la prepararea hranei, iar câțiva robi se îngesuie să le recupereze: “trei țigani se aruncară asupra resturilor aruncate și au ales cojile de bostan și măruntaiele în care se țin sâmburii (dar sâmburii nu erau, că-i aleg separat, fiind 50 c[oroane] mierța) și se îndopau și mâncau, ca și cum mănăcă alți oameni pepeni sau lubenițele cele dulci. - *Numai asta n-am mai văzut-o* - zise Niculaș Aron (cărui și duminică îi veni pachet de acasă), *să mănăce oamenii bostani cruzi, ca porcii. Ce zic? Eu am avut porci care nu mâncau bostanii și uite la aștia cum se mai îndopă...* - Foamea, foamea, nene Aroane! La câtă bătaie se expun alții și dintre români, cu aceea că răcăiesc cu degetele în cuiburile de cartofi și mănâncă “perele”, cum le zic, abia scuturate de țărână. - *Azi-dim[ineață]*, spunea Revész că un țigan a mănăcat o rămă găsită pe asfalt, cum au obiceiul de ies râmele după ploaie.”¹²⁰

Lipsa alimentelor datorată în special războiului se resimte și mai tare în închisoare. Autoritățile se văd în situația în care să recurgă la diverse înlocuiri; astfel, în meniu se introduce sfecla furajeră sau dovleci “porcești” și nu se exclude lucerna.¹²¹

*

Așa după cum am mai arătat, Dăianu preciza că i-a plăcut întotdeauna să citească și să scrie. Prin urmare, o preocupare a sa a fost de a-și asigura lecturi cât mai bogate și diverse. Și-a propus să recupereze acele lecturi pe care lipsa timpului liber înainte nu i le permisese. Astfel, alături de ziare și reviste de limbă română sau maghiară, preotul român cere și primește cele mai diverse cărți, de la literatura ușoară la clasicii antici, de la religie la filosofie, de la istorie la pedagogie etc.

Încă de la începutul notelor sale Dăianu prezintă câteva dintre gazetele la care are acces: *Ujság* și *Kolozsvári Hirlap* și pe care le consultase pentru a afla care a fost reacția la procesul în care a fost inculpat.

Aprovizionarea din acest punct de vedere era asigurată în special de către fiica sa. La primele întâlniri, Dăianu îi solicită acesteia să-i aducă: cărți, caiete, penițe, jurnale etc.¹²² Uneori, anumite ziare, ce nu îi erau permise, dar în care apărea câte ceva interesant, îi erau strecurate de fiica sa ca învelitoare pentru diverse obiecte.¹²³

În afara ziarelor românești, de cultură teologică (*Calea vieții*, *Revista teologică*) sau politice (*Unirea* - Blaj, *Deșteptarea* - Budapesta), Dăianu mai citea și gazetele politice maghiare chiar dacă unele îi erau interzise. Acestea le primea de la colegii săi de suferință, în special Gutmann. El povestește cum într-o zi a primit din greșală un număr din *Ujság* și pe care îl revendicase Gutmann și în care găsisse un articol necenzurat, care din celelalte exemplare lipsea. El își transcrie articolul lipsă în locul rămas liber după acțiunea cenzurii: “procurându-mi astfel un curios document al vremii din pură întâmplare”.¹²⁴ Altă dată nota: “Azi, văzui prin grația lui [Gutmann], ziare...”¹²⁵

¹¹⁸ Vol. I, p.396.

¹¹⁹ Vol. I, p.75.

¹²⁰ Vol. II, p.133.

¹²¹ Vol. II, p.46, 114.

¹²² Vol. I, p.14.

¹²³ Vol. I, p.16.

¹²⁴ Vol. I, p.15.

¹²⁵ Vol. I, p.145.

Dat fiind faptul că Gutmann avea alte relații cu superiorii închisorii, acesta avea acces uneori la ziare sau anumite numere de ziar, ori informații care celorlalți le erau oprite. El aducea și colegilor săi la cunoștință știrile aflate, împărțându-le din lecturile sale. Plecarea acestuia din închisoare se va resimți și asupra știrilor proaspete ce le aflau prin intermediul lui: "De mult n-am mai făcut notițe despre mersul lucrurilor politice; plecând Gutmann de aici s-au rărit și ocaziile de a le afla, dar și însăși schimbarea aceasta m-a distras nițel de la obișnuitele ocupații."¹²⁶

Alături de jurnalele locale, deținuții mai primeau și unele din ziarele editate în capitala maghiară. Amintim aici de pildă ziarul *Hétfő, Kolozsváry Hirlap* (Cluj), *Pester Lloyd, Budapesti Hirlap* (Budapesta), *Alkotmány, Az Est* (Budapesta) *Katholische Szemle, Erdelyi Ujság, Seara* etc.

În cancelaria închisorii, Dăianu și ceilalți deținuți ce erau repartizați pentru activități aici, în anumite momente, când superiorii nu se aflau la birou sau aveau alte îndeletniciri, aceștia citeau ziare și povesteau. Datorită acestui fapt, preotul român se plângea că lucrează greu la traducerea pe care o făcea din Sf. Augustin.

Merită să trecem în revistă și lecturile la care Dăianu recurge în zilele sale de detenție. O parte dintre aceste lecturi îi prilejuiesc observații, note critice, aprecieri, nu de puține ori de reală valoare, ce dezvăluie un veritabil om de cultură.

Un loc aparte îl ocupă între aceste lecturi confesiunile Sfântului Augustin. Dăianu nu se limitează la re-lecturarea lor (o mai făcuse în anii studenției), ci își propune să le traducă în limba română, folosindu-se atât de o ediție în limba latină cât și de una în limba maghiară. Relativ la importanța actului ce și-l-a propus nota: "Știu că *Confesiunile* au mai fost traduse o dată în românește, mi se pare pe la mijlocul veacului trecut, dar n-am văzut traducerea; nici nu se mai poate vedea decât prin biblioteci mai mari. Oricum, o traducere pentru societatea de azi, – pentru o reculegere sufletească a lumii – mai serioasă și mai cumpănită, ce va trebui să fie după război, cred că e de lipsă."¹²⁷

Fiind la curent cu unele apariții editoriale, Dăianu apelează, prin fiica sa, la serviciile librarului Krafft din Sibiu, pentru a i-le furniza (*Szent István Társ, Romai Martyrologium, Heiligie Heimat* de A. Schullerus ș.a.). O altă carte primită și lecturată a fost: *Die Miferlichkeit als Frauenferuf*, achiziționată de el însuși din Budapesta, nu cu mult timp înainte de a fi închis. Din însemnări mai reținem și alte cărți: *Cultul eroilor* (ed. germană) - Carlile, *Szeplőtben asszony* - Nagy Endre, *Maternologier* - A. Heinen, *Administrația romană în Judeea, pe vremea lui Hristos (6-66 d.H.)* - dr. Martintur, *Die trager des deutschen Idealismus* - Euken, *Az ades amya* - Heilige Zita, comentariul lui Inochetie Micu Clain la Vechiul Testament, *Istoria credințelor românilor* - Iosif Pop Sălăgeanul, *Die Ostmark. Österreich-Ungarn Mission in der Weltgeschichte* - dr. Lothar R.V. Wimmer, *Briefe an einen jungen Theologen* - dr. Hattinger, *Timotheus* - dr. Hattinger, *Osmanografia* - Deczy Sámuel, *De profundis* - Oscar Wilde, *Capete clujene* - Emric Maior, *Eposul popular german din veacul al IX-lea* - Heliaud, *Infernul* - Dante, *Nuvele* - Mark Twain.

În perioada detenției l-a citit pe Prohászka (*Világosiag a sötétsében*), pentru persoana și cultura căruia avea o considerație deosebită. Solicită pentru documentare *Charakterbilder*, pe care-l folosește ca instrumentar de lucru la notele și explicațiile date la traducerea din Augustin.

Lectura presei nu se limitează doar la simpla informare, ci cel mai adesea se prelungește în consemnarea de texte din articole sau cuvântări politice. În unele cazuri Dăianu recurge la transcrierea (în română sau maghiară) a textului, alteori traduce direct acele pasaje ce prezintă interes sau cel mai adesea decupează din ziare și anexează jurnalului său. Având acces la diverse ziare, el caută să verifice, să confrunte modul în care sunt redată anumite informații, cum sunt reflectate anumite fapte sau evenimente etc.

Alteori, lectura presei îl îndeamnă la meditații și îi stârnește chiar opinii pe care le consemnează. Este interesant de urmărit modul în care percepe și comentează știrile despre tratativele de pace, despre demersurile diplomatice, despre mersul războiului și poziția marilor puteri, despre situația statelor mici, despre revoluția izbucnită în Rusia etc.

Timpul acordat lecturilor era dependent de-a lungul zilei de programul de lucru la cancelarie, iar în rest doar de starea de spirit a deținutului Dăianu. Dacă ziarele erau citite mai cu seamă în cancelarie, în grup și mai rar în celulă, lectura cărților (și a revistelor sau ziarelor în limba română) se făcea cel mai adesea după-masa și seara. Uneori, în zilele frumoase și liniștite (când nu prea avea parteneri de plimbare) lectura devenea o

¹²⁶ Vol. II, p.127.

¹²⁷ Vol. I, p.16.

complementară a plimbărilor: "E răcoare la umbră; îmi depun paltonul, «pâine a flămânzilor» și mă preambul ușor, la umbră, cetind. E plăcută, interesantă, spirituală lectura. Trebuie să stai tot cu mintea încordată și cu creionul sublinierilor la mână."¹²⁸

Fie ca planuri mai vechi sau în urma unor lecturi, Dăianu își propune să scrie anumite lucrări sau chiar literatură. Așa de pildă se gândea să scrie un roman despre situația sa de întemnițat, dar plasând acțiunea cu 200 de ani mai devreme. Ideea îi venise după ce lecturase o relatare de-a lui Oscar Wilde.¹²⁹ O altă lucrare pe care și-a propus-o încă din vremea când era liber, și pe care ar fi dorit să o concretizeze în închisoare, viza viața și activitatea lui Lázár Báldi, întemeietorul Școlii de fete din Cluj. El se și documentase asupra acestui subiect cu câțiva ani înainte.¹³⁰

La sfârșitul lunii martie 1917, la numai o lună și jumătate de închisoare, Dăianu își făcea un bilanț al activității sale intelectuale: tradusese cartea I din *Confesiunile* lui Augustin și a terminat de citit întreg volumul I, scrisese 4 sonete pe tema ghiocelor, un articol pro-memoria despre Lázár Báldi, citise două broșuri săsești și citise și tradusese fișa biografică a Monicăi (mama lui Augustin) din *Charakterbilder*.¹³¹ Mai rar își exersa talentul de traducător pe unele poezii din Tomba sau Mickiewicz, doi autori ce-i plăceau foarte mult.¹³²

Însemnările lui Elie Dăianu sunt în ansamblul lor o sursă de reconstituire nu doar a vieții din închisoare sau din perioada de internare, ci a modului în care sunt percepute evenimentele, evoluția războiului de către românii aflați în situație identică cu preotul greco-catolic. Ele ne relevă o lume românească măcinată de incertitudinea viitorului, dar și de problemele de zi cu zi, uneori reliefând neînțelegeri și antipatii, altelei dezvăluind solidarități surprinzătoare.

---

¹²⁸ Vol. I, p.261.

¹²⁹ Vol. I, p.72.

¹³⁰ Vol. I, p.72.

¹³¹ Vol. I, p.98.

¹³² Vol. II, p.15.

